

Læreruddannelsen før og nu

Fem tv-udsendelser med historier fra læreruddannelsen på dk4 og folkeskolen.dk

Ved Pernille Aisinger, pai@dlf.org, og Thorkild Thejsen, tt@dlf.org

Sløjd og håndarbejde. To fag - for personen og samfundet

Sløjd og håndarbejde kom ind i skolen for mere end hundrede år siden – og lidt senere i læreruddannelsen, hvor de nu er smeltet sammen i faget materiel design. Tiderne og ordenen skifter – men intentionerne er de samme.

Af Anne Katrine Gjerløff og Thorkild Thejsen

Fra 2007 har professionshøjskolerne tilbudt linjefaget *materiel design* i læreruddannelsen som afløser for fagene sløjd og håndarbejde. I materiel design arbejder de lærerstuderende med designprocesser og håndværksmæssig kunnen for at kvalificere sig til undervisning i folkeskolens fag sløjd og håndarbejde. Om materiel design skriver Den Store Danske Encyklopædi: ”Faget har indtil nu kun haft ringe tilgang af studerende, da de fleste lærerstuderende kun interesserer sig for et af de to fag, sløjd og håndarbejde, som det nye fag er sammensat af.”¹ ”Det skyldes”, siger Ove Eskildsen, som tidligere underviste i sløjd på Læreruddannelsen i

¹ Materiel design, Denstoredanske.dk

Skaarup, men som nu underviser på Læreruddannelsen i Jelling, ”at uddannelsens struktur gør det vanskeligt at oprette andre end det traditionelle linjefag”. Men de steder, hvor der bliver oprettet hold i materiel design, fungerer det fornuftigt, og de studerende er glade for faget, lyder hans vurdering

Men selv om folkeskoleloven blev revideret stort set samtidig med, at læreruddannelsen blev ændret, slog man *ikke* sløjd og håndarbejde sammen i skolen. To fag som i dag har en godt 100-årig historie. To fag som i fødslen først og fremmest var et drenge- og et pigefag. Piger kunne godt have sløjd, men det sket yderst sjældent og vist kun på privatskoler. Sløjdlærerne var i begyndelsen helt overvejende mandlige, men en del kvinder tog også faget. Håndarbejde, eller håndgerning, var udelukkende et kvinde- eller lærerindefag de første mange år. Mens der senere var mange kvindelige lærerstuderende, der valgte sløjd, var der kun yderst sjældent, at mandlige studerende valgte håndarbejde. Det er først og fremmest kvinder, der vælger faget materiel design.

Personligheds- og samfundskravet

Og så gælder det for både sløjd og håndarbejde, at fagenes pionerer havde store visioner med fagene – for eleverne, for skolen og for samfundet. Fx skrev privatskolebestyrer Emil Slomann i 1886, at ”det er Sløjdens særlige Evne, at den tilfredsstillende Børnenes naturlige frembringelseslyst, som ellers er Hjemløs i Skolen”², kvindesagsforkæmperen Johanne Langballe skrev i 1894 om håndarbejde i skolen, at det nye fag var ”til Gavn for Kvinden, for Manden – for hele det danske Folk.”³

Københavns skoleborgmester Ernst Kaper udtrykte i 1895 skolens mål som opfyldelsen af to krav: personlighedskravet og samfundskravet, det vil sige både barnets sjælsfunktioner og viden. I andre sammenhænge blev der talt om formelle og reale færdigheder, formelle evner var fx evne til iagttagelse, koncentration, hukom-

² Slomann, Emil (1886): 'Sløjden i skolen, *Vor Ungdom*

³ Langballe, Johanne (1894): *Bog og Naal*, s. 196.

melse, fantasi og fornuft, mens reale evner var de helt konkrete kundskaber. Kaper antydede, at børnevenner og opdragere vægtede personlighedskravet, mens staten, faglærere og forældrene støttede samfundskravet.⁴ I de sidste årtier af 1800-tallet begyndte flere lærere og pædagoger at argumentere for, at træning af de formelle evner burde være skolens vigtigste opgave. Skolen skulle ikke kun give en faglig uddannelse, men snarere være dannende for barnets personlighed ved både at give grundlæggende færdigheder og forme barnets formelle evner.

De ved kun lidt og forstår ikke mange ting

”Børn ved endnu kun lidt og forstår ikke mange ting; derfor må de undervises og lære. Derved bliver de forstandige”⁵. Sådan lyder første afsnit i Peder Hjorts læsebog *Den Danske Børneven*, som blev udgivet første gang i 1838 og blev brugt i skolen i mange år derefter. Indholdet viser, at selvom det kun var kristendom, læsning, skrivning og regning, der var almueskolens lovbestemte fag, blev eleverne præsenteret for mange forskellige emner.

Læsebogen handlede om geografi, historie, dyreriget, jorden og himmelrummet. I kristendomsundervisningen indgik emner, der kunne vise Guds magt, fx naturfænomener og læren om dyr og menneskers biologi. I biskop Gerhard Peter Brammers *Lærebog i Didaktik og Pædagogik* fra 1837 omtales også biologi, geografi, antropologi og fysik som nyttig viden for børnene, fordi det bidrog til deres forståelse af Guds magt og skaberværk⁶. (Se artiklen, *De oplyste Skolemænd*, om Brammers lærebog af Anette Faye Jacobsen og Thorkild Thejsen her på folkeskolen.dk)

⁴ Kaper, Ernst (1918): s. 8ff – samme modsætning antydes af Madsen-Vorgod i *DLF's medlemsblad* (Senere *Folkeskolen*) 1895, nr. 8, s. 57.

⁵ Let omskrevet til nutidssprog

⁶ Jacobsen A.F. og Thejsen T (2011) *De oplyste skolemænd*. folkeskolen.dk

Men de fleste danske børn i 1800-tallet fik hverken undervisning i praktiske fag eller i de naturfag, som i løbet af 1900-tallet skulle få fast plads på skemaet. På Skaarup Skolelærerseminarium havde man ved oprettelsen i 1803 fx to naturfag på skemaet: *Naturhistorie* i sommerhalvåret, hvor seminaristerne kunne komme ud at iagttage den levende natur, og *naturlære* i vinteråret, som omfattede emner fra fysik, kemi og astronomi. Seminaristerne skulle forstå naturlovene, så de som lærere kunne videregive dem som praktisk viden til deres elever i almueskolen. Men først ved skolereformen i 1903 kom fagene på skemaet i folkeskolen⁷. (se artiklen *Fysik/kemi i læreruddannelsen og skolen* af Gunnar L. Clausen og Thorkild Thejsen her på folkeskolen.dk)

Det Styhrske Cirkulære

Indholdet af de forskellige fag blev i 1800-tallet kun centralt dikteret gennem de autoriserede lærebøger, men i det Styhrske Cirkulære, som blev udsendt i foråret 1900 på baggrund af kultusminister Hans Valdemar Styhrs skolelovsændringer året før, blev det defineret, hvilke emner og fag, den almene skolegang som minimum skulle indeholde. Geografi, anskuelsesundervisning og historie var nu uomgængeligt, mens fx gymnastik og håndgerning kun var obligatorisk, hvis der var lærere, der kunne undervise i det, og de fysiske rammer tillod det.

Det Styhrske cirkulæres viser, at skolen ikke kun skulle give eleverne viden, men også gøre dem til gode mennesker i bred forstand. De skulle lære at være opmærksomme, iagttagende, fantasifulde og ikke mindst videbegærlige.⁸

Prøvestenen for Aandsdannelse

Eleverne skulle lære at læse og skrive. Ikke blot som ren teknik, men også fordi ”Sproglig Dannelse er Prøvestenen for Aandsdannelse i almindelighed. Dygtighed i Modersmaalets behandling er ikke en isoleret Færdighed, men et Udtryk for Aandslivets udvikling”. Tilsvarende gjaldt det i regning, hvor ”Børnenes Forstand

⁷ Clausen G.L. og Thejsen T. (2010) *Fysik/kemi i læreruddannelsen og skolen*. folkeskolen.dk

⁸ Styhrske cirkulære og andre steder tilsvarende, fx i Møller 8-4-1892 og 15-4-1892): *Personlighedsudvikling i dens forhold til Skoleopdragelsen i Folkeskolen*.

udvikles og de vænnes til Energi og Udholdenhed i deres Tænkning, samtidig med at de opnår den i det praktiske Liv så værdifulde Færdighed”. Historie skulle ”fremhjælpe en sund og kraftig Fantasi” og være ”et vigtigt sædeligt Opdragelsesmiddel”.⁹

De muligheder for personlighedsudvikling, der her lægges i de enkelte fag, er stort set identiske med konklusioner, der blev draget af et udvalg efter et lærermøde i 1862 i Aarhus. Regning og geografi blev vurderet som fag, der udviklede forstanden, mens særligt historie og kristendom var ”udviklende på barnehjertet”.¹⁰

Nye strømninger i den pædagogiske diskussion omkring 1900 satte øget fokus på fag, der kunne virke personlighedsudviklende, og på de krav, samfundet burde stille til børnene, når de gik ud af skolen. Udenadslære blev fordømt af mange, fordi den angiveligt ikke gav eleven egentlig forståelse og ofte omfattede forhold og emner, som ingen praktisk betydning havde i elevens videre liv.¹¹

Professor Sophus Heegaard kritiserede i sin *Opdragelseslære* fra 1890’erne, at en dreng, der skulle være tjenestekarl, eller en pige, der skulle blive husmoder, kunne forlade skolen med indsigt i fremmede bjergkæder eller hvirveldyrenes klassificering, men uden viden om de vigtigste rettigheder og pligter, der ventede dem i samfundet.¹² Heegaards kritik byggede til dels på en konservativ opfattelse af samfundets klassesdeling, men hans pointe svarede til de følgende årtiers nye pædagogiske krav om, at skolen skulle udvikle kundskaber, der

⁹ Styhrske Cirkulære – under de forskellige fag.

¹⁰ Udvalgsbetænkning - i *Samleren for Skolen og Læreren* 1863, 9ff og 26ff. En lignende holdning udtrykkes 30 år efter i Møller ’Personlighedsudvikling i Forhold til Skoleopdragelsen’ i DLF’s Medlemsblad (senere *Folkeskolen*) 1892. Kapers overvejelser om emnet findes i *Den daglige Undervisningsform* (1911/1918) og i Rasmussens Vilhelm(1910): *Samfundsskolen*.

¹¹ Bl.a. Claudi-Hansen, Niels i *Vor Ungdom* 1899, s. 523, Starcke, C.N. – Skolen og det praktiske liv 1898, Dam, Axel i *Vor Ungdom* 1898, s. 69ff og Madsen-Vorgod i *DLF’s Medlemsblad* (senere *Folkeskolen*) 1895 s. 58. Kaper især kendt for bogen *Den daglige Undervisnings Form* fra 1903, hvor han argumenterede for grundigt forberedt klasseundervisning. Fra 1917 – 1940 var han konservativ borgmester i København for skole, politi, fængsler, huslejeforhold, begravelsesvæsen og kultur og gennemførte på alle områder reformer.

¹² Heegaard, Sofus 1893: Om opdragelse. En fremstilling af Pædagogikken tillige med et Omrids af dens Historie, s. 415. Bogen udkom første gang i 1880 og derefter i fire forskellige udgaver. Heegaard var fra 1879 medlem af en kommission, der skulle eksaminere kommende lærere, og *Opdragelseslære* er skrevet med henblik på seminaristernes eksamensforberedelse.

både var til fordel for samfundet og for barnets personlighed.¹³ (Om tidligere tiders udbredte udenadslære i skolen se artiklen *Den evangelisk christelige Religion i de danske Skoler* om biskop Nicolai Edinger Balles Lærebog fra 1791 af Carsten Oxenvad og Thorkild Thejsen her på folkeskolen.dk)

De formelle evners udvikling

Lærere drøftede hvilke fag, der særligt kunne bidrage til at udvikle disse evner, ligesom man i 1862 havde diskuteret hvilke fag, der stimulerede hjerne og hjerte. De formelle evners udvikling blev en fast del af argumentation for visse fags betydning. Det gjaldt særligt for de ikke-lovbefalede fag som naturhistorie, sløjd, tegning og håndarbejde. De formelle evners udvikling blev især trukket frem når det gjaldt praktiske fag, der savnede den legitimitet, som de boglige fag havde.

Det mest udbredte ideal blandt datidens skolefolk var, at skolen skulle gøre børn til så gode, produktive og lykkelige borgere som muligt, i netop de stillinger som deres køn, klasse og øvrige muligheder tillod. Skolen skulle forme eleverne, så både personen selv og samfundet fik størst mulig nytte af elevens skolegang. Samfundet skulle ikke forandres.¹⁴

Det nye fag, sløjd

¹³ Kritikken af udenadslære findes adskillige steder, særligt i de pædagogiske foreningers regi, bl.a. i Starckes 'Vor Undervisning og det praktiske Liv', et foredrag der blev gengivet i bl.a. *Vor Ungdom* 1998, i Axel Dams 'Om Opdragelsen af de formelle Sjælsevner', trykt sammesteds og i Madsen-Vorgods indlæg i *DLF's medlemsblad* (senere *Folkeskolen*) 1895: 'Al Børneundervisning bør virke opdragende'.

¹⁴ Bl.a. i Rasmussen, Vilhelm (1919): *Samfundsskolen* s. 1-2.

I 1887 fik læserne af tidsskriftet *Vor Ungdom*¹⁵ præsenteret en scene fra en time i et nyt skolefag, der angiveligt fik børnene til at bruge krop og tanke på en og samme tid: ”Benyt Lejligheden til at kaste et Blik på en af de små Arbejdere. Mange af dem har ikke vasket sig i dag, men det er dog en Nydelse at se dem. Sveden begynder at bane sig vej gennem Porerne. Skønt det er midt om Vinteren, har et Par af dem kastet Trøjen. Trods Klædernes Brøst og trods Snavset på Ansigt og Hænder er Drengene smukke, som de står der, anspændende hver Evne, de ejer”.¹⁶ Det var arbejdet med at save et stykke træ korrekt over, der fik de små arbejdere til at svede, og det nye fag var sløjd.

I ældre skoletyper, som spinde- og arbejdsskoler for fattige børn, skulle eleverne lære et håndværk skaffe sig en indtægt ved at arbejde under kontrollerede forhold. Den skolesløjd, der opstod i 1880'erne havde et helt andet sigte. Målet var hverken oplæring i håndværk eller salg af det fremstillede. Fremstilling af trætingene var et pædagogisk *middel*, og formålet var udvikling af elevens åndelige og fysiske evner.

Skolesløjd opstod i Danmark til dels efter inspiration fra Uno Cygnaeus i Finland og i Otto Salomon i Sverige, hvor den såkaldte Nääs-sløjd havde fået opmærksomhed på grund af sin rent pædagogiske målsætning og systematiske og regelbundne opbygning. De danske initiativtagere til sløjd var skoleforstander Aksel Mikkelsen, friskolelærer Søren Meldgaard og lærer og skolebogsforlægger Niels Christian Rom. Mikkelsen havde været på sløjdkursus hos Otto Salomon på herregården Nääs i Sverige, og Rom var grundlægger af den danske husflidsbevægelse. Meldgaard indførte husflid som fag, på de skoler, hvor han arbejdede, men efter et ophold på Nääs erstattede han husflid med sløjd.

Dansk Sløjdforening

¹⁵ Danmarks første egentlige pædagogiske tidsskrift, som udkom første gang i 1879.

¹⁶ Mikkelsen, Aksel (1887): *Klasseundervisning i Sløjd*, *Vor Ungdom* s. 119.

Aksel Mikkelsen (1846-1929) var dansk skolesløjds stærke og dominerende første-
mand. Han oprettede sløjdskele, skrev en lang række artikler og bøger og holdt foredrag. Han blev statens første sløjds-
inspektør. Æresmedlem i Dansk Sløjdlærerforening. Billedet efter maleri på Dansk Sløjdlærerskole.

Aksel Mikkelsens ideer blev begejstret modtaget af en gruppe nytænkende lærere, og i 1883 grundlagde de
Dansk Sløjdforening, samtidig med at Mikkelsen åbnede en skole til uddannelse af sløjdlærere, nemlig Dansk
Sløjdlærerskole på Værnedamsvej 13 på Frederiksberg¹⁷. De følgende år arbejdede Mikkelsen og Dansk
Sløjdforening for udbredelsen af de pædagogiske tanker bag sløjd og for at indføre faget i almueskolen med
undervisningsmaterialer og –systemer, som Mikkelsen udviklede. En række private skoler og realskoler og
også nogle gymnasier indførte faget, men kun få almueskoler. I 1909 overtog Axel Dam ledelsen af sløjdlæ-
rerskolen på Værnedamsvej, og i 1912 fik han doktorgraden for en afhandling om udviklingen af barnets for-
melle og intellektuelle evner. Sløjden var, argumenterede Dam, ikke blot et praktisk fag, men generelt evne-
og personlighedsudviklende. At faget både omfattede krop og sjæl, førte også til, at det snart blev indført på

¹⁷ Her lå den lå i mere end 100 år. I 1997 flyttede Sløjdlærerskolen til Emdrup ved siden af det daværende Danmarks Lærerhøjsko-
le (Bygningen på Frederiksberg huser nu den franske skole *Lycée François Prins Henrik*)

institutioner for handicappede børn, som døvstummeskoler, vanføreforeningens skole og Gammel Bakkehus' skole for åndssvage.

Mikkelsens sløjd-system hvilede på principper om, at værktøjet skulle bruges korrekt og være tilpasset børn i størrelse og udformning. Alle elever skulle lave det samme efter en fast modelrække. Man begyndte med en blomsterpind, og endte fx med en knivkasse. Det var processen, der havde pædagogisk effekt, derfor var det ikke tilladt at finpudse og male genstandene. Ligesom håndarbejds lærerinder ikke tillod pigerne at vaske strikketøj, inden de blev bedømt, måtte drengene ikke bruge sandpapir til at fjerne ridser og dække over fejl i det, de havde fremstillet.

Askov Skolesløjd

Søren Meldgaard (1850 – 1895) indførte husflid som fag på de friskoler, hvor han arbejdede. Oprettede i 1883 en sløjdlærerskole, som han få år senere flyttede til Askov.

Aksel Mikkelsens principper stod i modsætning til den internationalt anerkendte svenske sløjd, som var udviklet af Otto Salomon på Nääs, hvor man arbejdede med værktøj af normal voksen-størrelse og lagde stor vægt på produkternes finish. Hvor svensk sløjd byggede på individuelt arbejde, foretrak Mikkelsen klasseun-

dervisning, hvor alle elever skulle udførte opgaven samtidig. I 1883 oprettede Søren Meldgaard en sløjdlærer-skole efter Nääs-principperne. Skolen blev i 1886 blev flyttet til Askov, hvor Meldgaard for egne penge fik opført de første bygninger til Askov Sløjdlærerskole.

Året før havde danske tilhængere af Nääs-principperne oprettet en ”Skole for Overgangsalderen” for drenge mellem 14-17 år, hvor eleverne havde sløjd hver dag. I skolens brochure fra 1897 ses modsætningerne til Mikkelsen principper: ”På Sløjdkurser undervises efter Nääs Systemet, der er anlagt efter Barnets Tarv m.h.t. Virksomhedstrang, og at Barnet får et ordentligt Produkt med Hjem. Kniven er begyndelsesværktøjet, og Værktøjerne indgår uden nogen forøvelser efterhånden, som de kræves ved Modellernes udførelse. Efter Elevernes individualitet overvåges, at Arbejderne udføres nogenlunde efter Mål, og at de har et for øjet tiltalende Præg. Der lægges vægt på at udvikle Viljestyrke, Ordenssans, Evnen til at planlægge sit Arbejde m.m. Det drejer sig om legemlig og sjælelig Opdragelse.”¹⁸

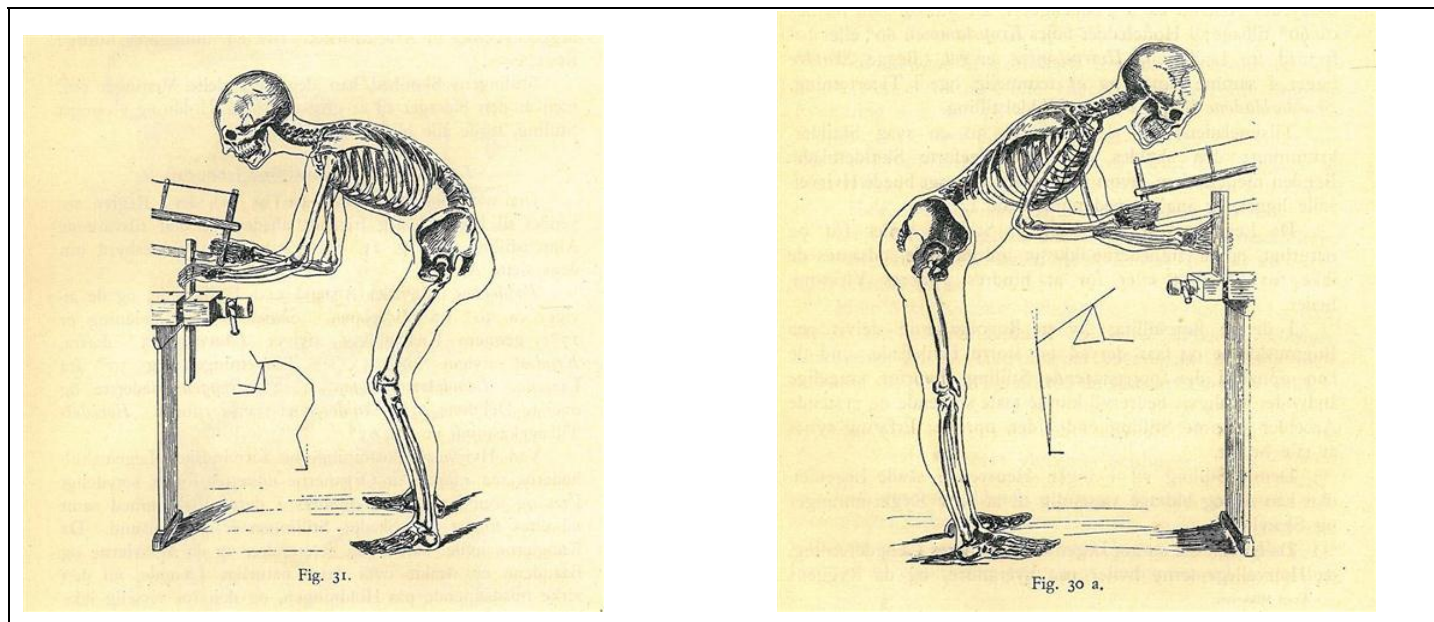
Der var altså to fløje: Mikkelsens Dansk Skolesløjd og Salomons Nääs-fløj. Den sidste blev i Danmark repræsenteret af Askov Sløjd, som havde oprette Husflids- og Sløjdskolene i 1883 (senere Askov Sløjdlærerskole) på Askov Højskole¹⁹, og som en række lærere bekendte sig til. Striden kan være svær at forstå i eftertiden - den handlede ikke kun om pædagogiske principper, men også om mulighed for statstilskud og anerkendelse fra Kultusministeriet²⁰.

Forstand, moral og krop

¹⁸ Klitmøller, Linda og Rykind-Eriksen, Kirsten (2009) 'En rod – tre stammer', Museumsavisen nr. 48, 4ff.

¹⁹ Askov Sløjdskolene var privatejet men blev i 1954 en selvejende institution, da sløjd blev linjefag i læreruddannelsen. I 1954 flyttede skolen til Esbjerg.

²⁰ Aksel Mikkelsen brød sig ikke om Askov-sløjdens principper, og som statens sløjdspektør forsøgte han at gøre statstilskuddet til skolen så lille som muligt, Da Jacob Appel, som var forstander på Askov Højskole, blev kultusminister i 1910, skar han igennem diskussionen om det økonomiske tilskuds størrelse og udnævnte en sløjdspektør, som kun skulle stå for Askov-skolen.

Fra *Arbejdsstillinger* af Aksel Mikkelsen. Dem banebrydende bog fra 1896 indledes med det kendte citat fra Jean-Jacques Rousseaus *Émile* fra 1762: "Alt er godt fra naturens hånd, alt vanslægter under menneskenes hænder" Den sunde ranke barnekrop bevæger sig som udgangspunkt naturligt, men forkrøbles ved forkerte vaner. Her vises den korrekte og ukorrekte stilling ved savning.

Hvor sjovt var det at have sløjd?

Aksel Mikkelsens sløjdsystem antydede, med sin vægt på de såkaldte "rytmiske normalbevægelser", også en kritik af gymnastikkens mere kraftbetonede bevægelser. Det var kroppens normale funktioner, der skulle gøres sunde, ikke de ekstreme udfoldelser, der skulle optrænes, sagde han.

En sund sjæl i et sundt legeme var sløjdbevægelsens mål. At faget blev opfattet som sjovt af eleverne, og derfor gjorde dem positivt indstillet overfor skolegang i det hele taget, skadede heller ikke.²¹

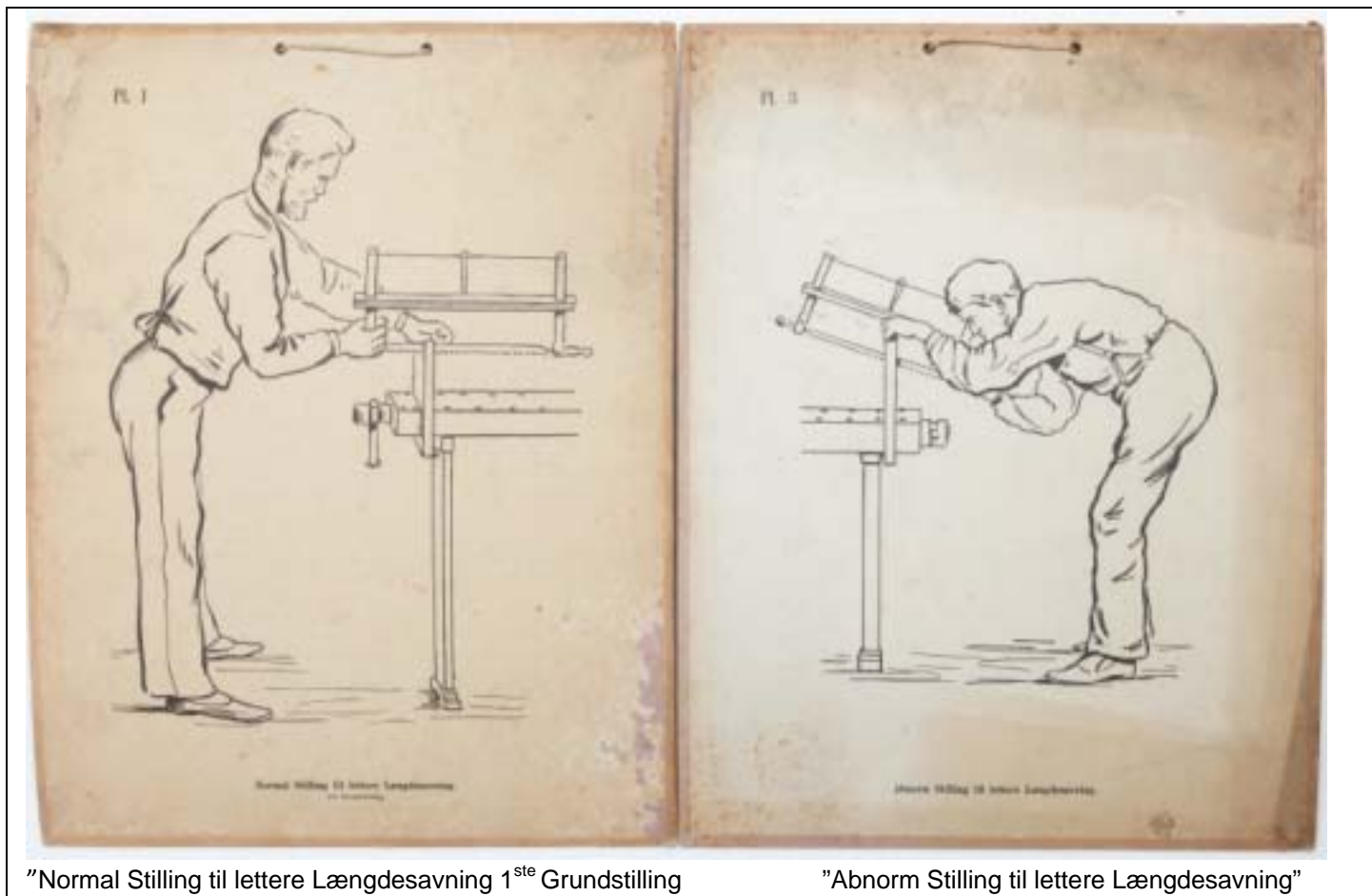
Sløjd var, som ingen andre fag, i stand til at overvinde skolens værste fjende, den kedsommelige ensformighed, som Aksel Mikkelsen udtrykte det.²² Det er svært at vurdere, om eleverne oplevede det på samme måde

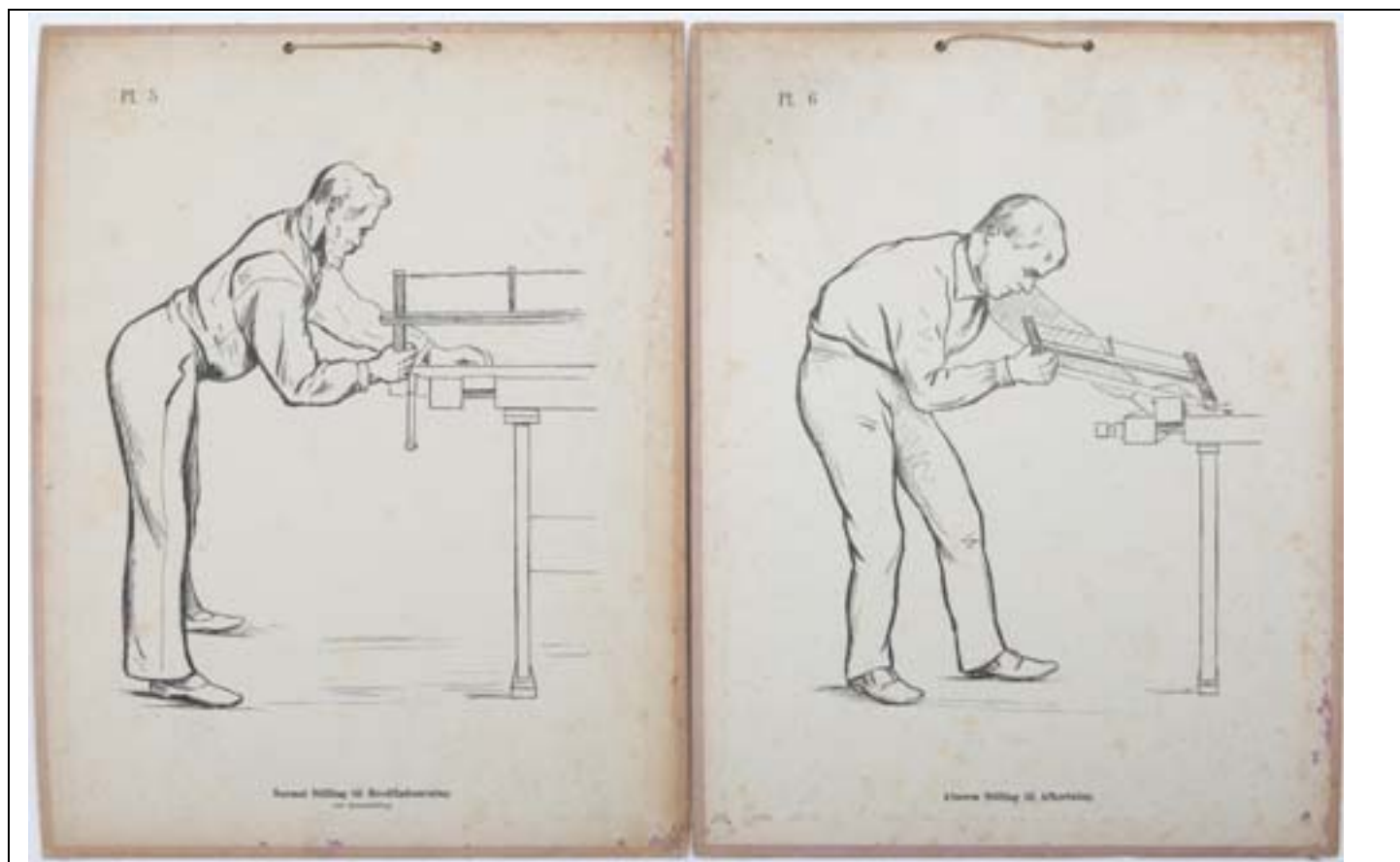
²¹ Begejstringen refereres bl.a. flere steder i foreningens årsberetning Sløjdsagen i Danmark.

som Mikkelsen. De lærere, der tog kurser på sløjds skolen på Værnedamsvej, var oftest unge og positive overfor nye pædagogiske ideer, som klasseundervisning, ekskursioner og frøbelske tanker²³ om leg og håndarbejde. Alene det kan være en indikator om, at undervisning i sløjd kan have været et frisk pust på en skole. Til gengæld var vægten på det systematiske og korrekte værktøjsbrug yderst hæmmende for barnets selvstændighed, og målet med sløjd var ikke at udvikle fri kreativitet. Tvært imod skulle der fremstilles helt bestemte genstande i bestemt rækkefølge, på bestemte måder; og savningen skulle helst ske taktfast og synkront.

²² Mikkelsen, *Hvad er sløjd*, 1886, s.8.

²³ Friedrich Fröbel, (1782-1852) I den frøbelske pædagogik er anskuelse og aktiv handlen udgangspunkt for refleksion, og legen er central for læreprocessen. Efter naturvidenskabelige studier begyndte Friedrich Fröbel at arbejde som først som lærer og senere som pædagogisk tænker. Han byggede videre på Johann Heinrich Pestalozzis filosofi om, at mennesket er "naturens barn, menneskets barn og Guds barn".

"Normal Stilling til Bredfladesavning."

"Abnorm Stilling til Afkortning."

Plancher fra Skårup Seminariums sløjdsamling. Foto: Stig Nielsen. Aksel Mikkelsen fremhævede, at de arbejdsstillinger, eleverne skulle indtage i sløjdtimerne – og under fysisk arbejde i det hele taget - skulle være korrekte, og dette princip vakte international opmærksomhed. Kroppens sunde udvikling var et vigtigt emne i den skolehygiejniske bevægelse, og sløjd var, hed det, det eneste fag, der både tilfredsstillede forstand, moral og krop.

Ifølge Aksel Mikkelsen burde der fremstilles helt bestemte genstande, i bestemt rækkefølge og på bestemte måder. Og savningen skulle helst ske taktfast og synkront. Men ikke engang Mikkelsen selv fulgte altid sine egne principper og modeller. Han fortæller selv, hvordan han på sin første sløjdscole i Næstved afveg fra sy-

stematikken, fordi drengene gerne ville lave julegaver: ”Julegaven bestod til Moderen i Regelen i Køkkensager, til de mindre Søkende i smaa Vogne og Trillebøre, Træsabler og Geværer. Så vidt jeg ved, så var disse Smaagenstande særdeles velkomne i Hjemmet, selvfølgelig mere fordi det var Sønnernes Arbejde end for deres Værds skyld”.²⁴

Sløjd - også for (få) piger

Sløjd var helt overvejende for drenge. Ikke fordi fagets bagmænd ikke mente, at piger havde brug for det, men fordi de allerede havde håndarbejde, der havde samme opdragende mål, og fordi man, trods sløjdens pædagogiske målsætning ikke forbandt piger med hårdt fysisk håndværk og værktøjsbrug. Der var (derfor) ikke noget krav om at piger også skulle have faget, og da det i 1937 blev et obligatorisk fag i folkeskolen, var det stadig kun et drengefag. Alligevel var der kvindelige lærere, der tog sløjdlærerkursus på Mikkelsens skole og som derefter underviste i sløjd. Det skete især på højere pigeskoler og realskoler, mens der næppe har været sløjdlærerinder i almueskolen, hvor piger stort set aldrig havde sløjd.

Sammen med fem andre højere pigeskoler²⁵ underviste den private pigeskole, Ingrid Jespersens Skole i København derimod eleverne i sløjd. Produkterne blev fremvist ved årsprøverne, og på Ingrid Jespersens Skole blev sløjd eksamensfag ved studentereksamen. Mikkelsen udtalte, at lærerinderne fuldt kunne måle sig med mændene på hans kursus, skønt deres klæder kom dem en smule i vejen under arbejdet. Til gengæld blev tonen i værkstedet bedre, når der var kvinder med, mente han.

Anerkendelse, men langsom udbredelse

Selv om sløjd blev støttet af fremtrædende pædagoger, selv om der blev udnævnt en ministeriel sløjdinspektør og der kunne ydes tilskud til indretning af sløjdlokaler, blev faget kun langsomt udbredt. I 1890 havde 60 sko-

²⁴ Mikkelsen, Aksel (1885): Sløjds skolen og dens forhold til folkeskolen, s. 98.

²⁵ Mikkelsen, Aksel (1908): Angiver at der er seks højere pigeskoler, hvor 756 elever modtager undervisning i sløjd. s. 41.

ler faget på skemaet, og knap 20 år efter var tallet kun lidt mere end fordoblet,²⁶ og omkring 1920 havde 200 skoler indført sløjd.²⁷ Forklaringen på den langsomme udbredelse er nok, at det krævede mange resurser i form af timer på skemaet og et dyrt faglokale. Der skulle være en uddannet sløjdlærer på skolen, og der var løbende udgifter til træ. I Skolelovene fra 1899 og 1903 var det (derfor) fortsat frivilligt for de lokale myndigheder at indføre faget.

Sløjdfagets pædagogiske grundlag illustrerer, at de tanker, der i begyndelsen af 1900-tallet fremkom om skolens udvikling af barnets evner og personlighed, havde en lang forhistorie. Aksel Mikkelsen selv mente, at sløjden kunne bygge bro mellem den verden, børnene burde færdes i, og den verden skolen tilbød dem. En lignende holdning havde privatskolebestyreren Emil Slomann, der, som en af de første i landet, havde sløjd på skemaet med op til 14 egentlige timer i sin skole på Frederiksberg. Slomann påpegede, at udtrykket ” Ikke for skolen, men for livet” ikke betød at skolen skulle bidrage til barnets samfundsnytte i voksenlivet, men at skolen skulle tage udgangspunkt i barnets liv. Undervisningen skulle derfor formes efter barnets natur, hvor især virketrangen var stærk²⁸: Slomann og Mikkelsen mente, at virketrang og det legemligt arbejde er årsag til menneskehedens fremskridt. Undervisning i sløjd er blot en videreførelse af dette arbejde og bidrager til udviklingen af de borgere, der skal sikre samfundet fremskridt. At tage hensyn til barnets særlige natur er altså også til samfundets bedste, argumenterede de.

Det nye fag - håndarbejde - kun for kvinder og piger

Folkeskolen havde frem til anden del af 1900-tallet et fag, der var forbeholdt kvindelige lærere, *håndarbejde*, der også blev kaldt *kvindelig håndgerning*, (og i Sverige *kvindelig sløjd*). Her blev eleverne, som udelukken-

²⁶ Mikkelsen (1908): 25 aars Sløjdundervisning i danske Børneskoler. s. 41

²⁷ Allingbjerg, Curt (1986): *Sløjd i Danmark 1883-1983* (1983), s. 79

²⁸ Slomann, Emil (1886): 'Sløjden i Skolen, *Vor Ungdom*

de var piger, undervist i grundlæggende teknikker til fremstilling af beklædning og andre tekstiler til husholdningen – med vægt på strikning og syning.

Der var stor forskel på undervisningen i byerne og på landet, i privatskoler og i den offentlige almueskole. Mens private pigeskoler i købstæder og København normalt tilbød en ganske omfattende undervisning i håndarbejde, var faget ikke obligatorisk i almueskoler på landet. Det blev det i alle købstadsskoler med skoleloven af 1899²⁹, men på landet skulle der kun undervises i Kvindelig Håndgerning, hvis ”der i Skoledistriktet er ansat en Lærerinde” På de små skoler på landet var der kun ansat en enkelt mandlig lærer, så der fik pigerne kun håndgerning, hvis sognerådet ville betale en anden for undervisningen – fx enelærerens kone. Men efterhånden som børnetallet voksede, og skolerne blev større, ansatte man ofte forskole-lærerinder, som skulle stå for undervisningen af de yngste elever – og for håndgerning for alle skolens piger. Håndgernings timetal varierede meget. I almueskolerne var den næppe på mere end et par timer om ugen, mens piger i København omkring 1900 havde fire-otte timers håndarbejde afhængigt af klassetrin i årene. Det betød, at pigerne nogle steder havde længere skoledag end drengene. I forslaget til undervisningsplaner i en af fagets første lærebøger blev fire ugentlige timer kaldt et ”mindre antal”, mens seks timer kaldes som ”større antal”.³⁰

Til Gavn for Kvinden, for Manden – for hele det danske Folk

Og hvorfor blev håndarbejde/håndgerning i et fag i skolen? En oplagt forklaring er industrialisering og urbanisering og der deraf følgende samfundsmæssige forandringer. De traditionelle familiemønstre var i opbrud,

²⁹ Fra 1899 var forskole-lærerinder forpligtet til at undervise alle skolens piger i håndarbejde ud over de 36 ugentlige undervisningstimer. I 1904 indsamlede DLF oplysninger, der viste, at lærerindernes arbejdsdag, der inkluderede undervisning i håndarbejde og gymnastik, samt optænder i skolens kakkelovn og rengøring af skolen, ofte var op til ti timer daglig, seks dage om ugen.

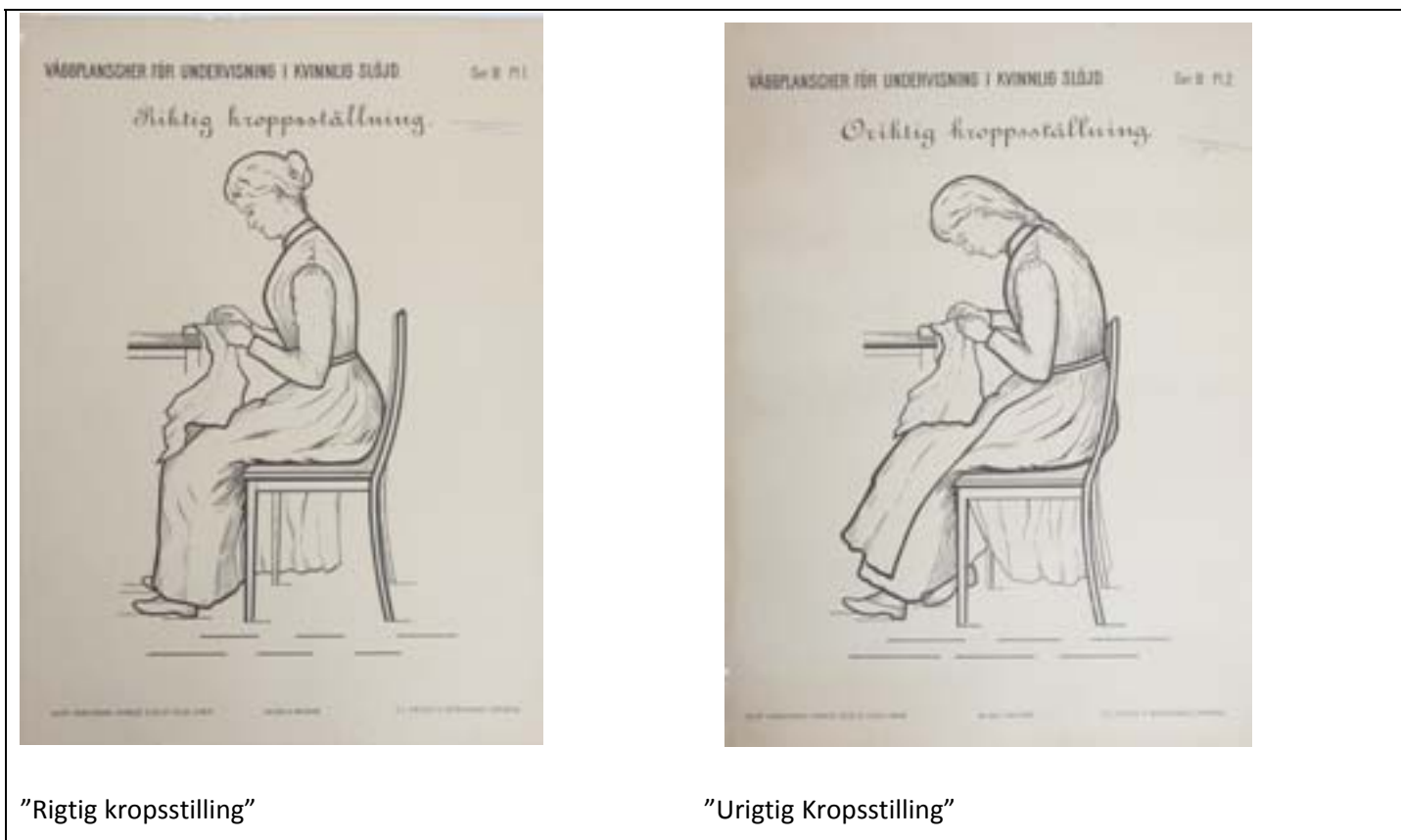
³⁰ West, Emilie (1889): *Veiledning til metodisk Undervisning i kvindeligt Haandarbejde* s. 131ff

og ændringerne gjorde fuldstændig selvforsyning mindre nødvendig. Debattører og myndigheder mente, at man i fremtiden derfor ikke kunne forvente, at piger lærte grundlæggende håndarbejdsfærdigheder i hjemmene. Og da man mente, at disse færdigheder – både økonomisk, socialt og moralsk – var vigtige, måtte skolen påtage sig at undervise pigerne. Den samme argumentation blev brugt om det andet pigefag, som kom til omkring 1900, husgerning.

Et eksempel på kampagner for indførelse af håndarbejde som en samfundssag ses kvindesagskvinden Johanne Langballes artikler i *Bog og Naal* i 1890'erne. Johanne Langballe beskrev sine egne forsøg på at indføre undervisning i håndarbejde i hemsognet i Salling, og den modstand hun mødte fra sognerådet, der var imod ekstraudgifterne, og forældre, der var imod den forlængede skoledag. Langballe beskrev evnen til at udføre håndarbejde som et fremskridt både for den enkelte og for samfundet. Faget var ”til Gavn for Kvinden, for Manden – for hele det danske Folk.”³¹ Det gjaldt den økonomiske gevinst ved selv at kunne fremstille og ikke mindst reparere tøj, men i lige så høj grad den opdragende effekt som undervisningen ville føre med sig.

Stik ind! Slå om! Træk igennem! Slip! Træk til!

³¹ Langballe, Johanne (1894): *Bog og Naal* s. 196.

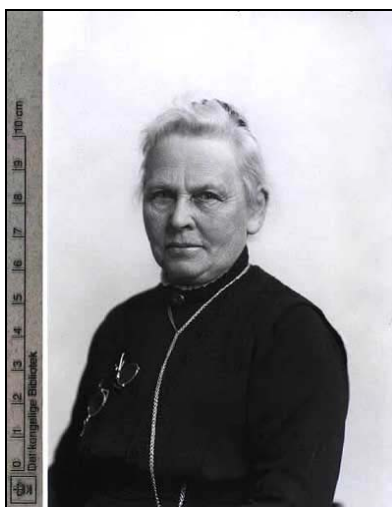

"Flid, Agtpaagivenhed, Nøjagtighed, Taalmodighed, Sparsommelighed, Renlighed og Ordenssans"³² samt arbejdsglæde og generel praktisk sans var blandt de kvindelige dyder, som undervisningen hævdedes at føre med sig. Skårup Seminarium. Foto: Stig Nielsen.

Disse dyder spillede en stor rolle i den pædagogiske interesse, der omgærdede håndarbejdsundervisningen i 1800-tallets sidste årtier. Indførelsen af den såkaldte *Methodiske Haandarbejdsundervisning* eller den *Schallenfelske Metode* – opkaldt efter dens schweiziske ophavskvinde, Rosalie Schallenfeld – professionaliserede for alvor håndarbejds lærerindernes undervisning. Metoden blev fra 1881 brugt på Zahles skole, hvor lærerinderne havde stiftet bekendtskab med den

³² West, Emilie (1888): Veiledning s. 5.

under en studietur til Schweiz. Den første detaljerede introduktion på dansk blev skrevet af Emilie West i 1889: *Veiledning til Methodisk Undervisning i kvindeligt Haandarbejde*. Emilie West var lærerinde på Frederiksberg og havde været på udlandsrejse for at lære metoden, med økonomisk støtte fra Kultusministeriet, der anbefalede bogen officielt til uddannelse af håndarbejds lærerinder. Fortalerne for metoden var en række aktive og alsidige lærerinder, bl.a. Augusta Fenger og Emma Hørup, men også skolemanden Joakim Larsen, der samarbejdede med Emilie West om indførelsen af metoden på Frederiksberg og om uddannelse af håndarbejds lærerinder. De fremhævede, at metoden både ville lære pigerne de vigtige færdigheder og have en grundlæggende opdragende virkning i tråd med tidens kvindesyn.

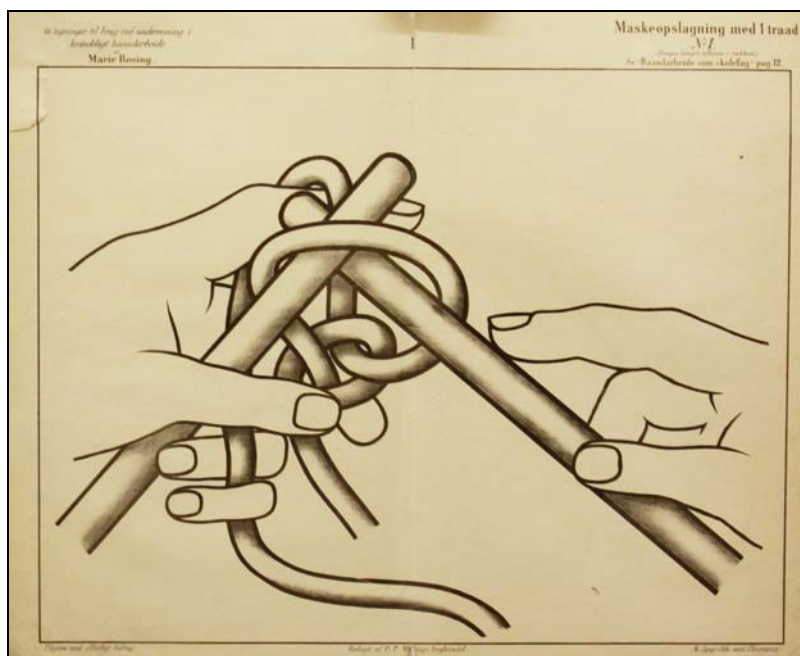
Augusta Fenger (1844 -1931) var en meget aktiv lærerinde, og hun skrev som den første om den Schallenfelske Metode i Danmark.

Den nye undervisning skulle være systematisk fremadskridende og med bestemte elementer i undervisningen: anskuelse, øvelse og progression fra let til svært. Lærerinden forklarede fremgangsmåden for hele klassen ved hjælp af tegninger på tavlen, anskuelsesbilleder eller ved demonstration ved hjælp af forstørrede redskaber – fx meget store strikkepinde og tykt garn. Alle elever skulle udføre arbejdet samtidig. Særlig ved strikning, der var det første trin i de små klassers

håndarbejdsundervisning, kunne øvelserne udføres i takt via kommandoer fra lærerinden: ”Stik ind! Slå om! Træk igennem! Slip! Træk til!”.³³

Enkel og god smag, sparsommelighed og renlighed

De idealer, der blev fremelsket i den metodiske håndarbejdsundervisning, afspejlede det fremherskende kvindesyn i årtierne omkring 1900. Det var nøjagtighed, enkel og god smag, sparsommelighed og renlighed, der blev lagt vægt på, og som pigernes håndarbejde blev bedømt på. Særligt på de finere private pigeskoler blev øvelsesstykker og andre fremstillede genstande ofte fremlagt som demonstration af skolens resultater over for forældre og offentlighed.

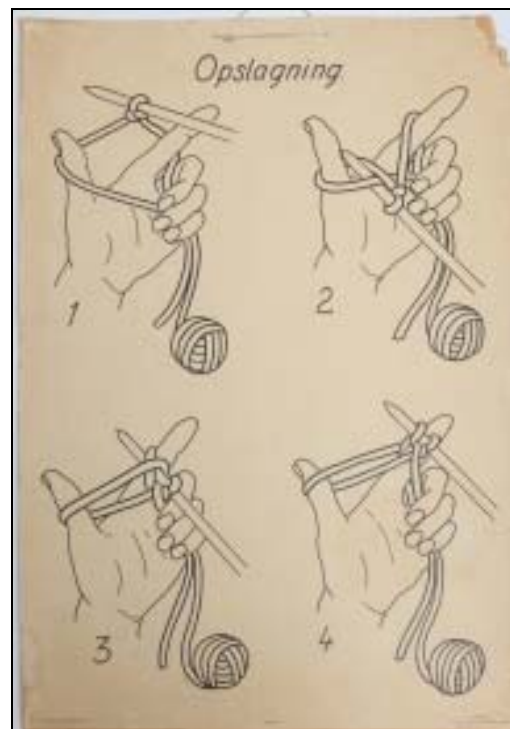
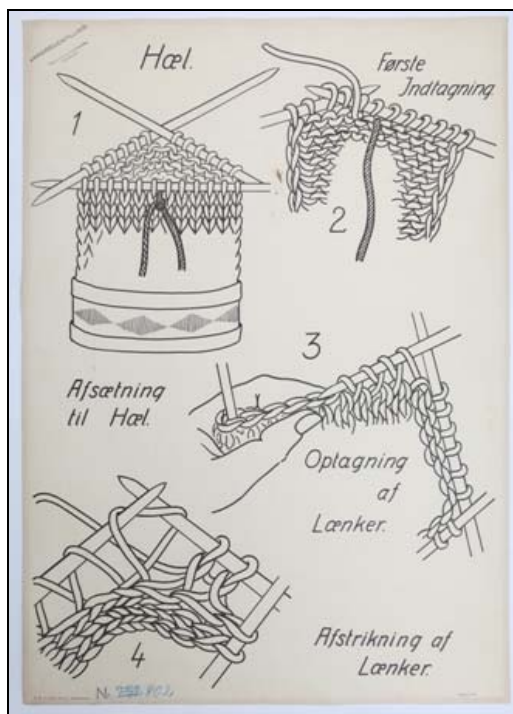

Maskeopslagning med een Traad. Anskuelsestavle til

Marie Rosings *Haandarbejde som Skolefag*. 1880. At slå masker op til strikning var den indledende øvelse i metodisk håndarbejdsundervisning.

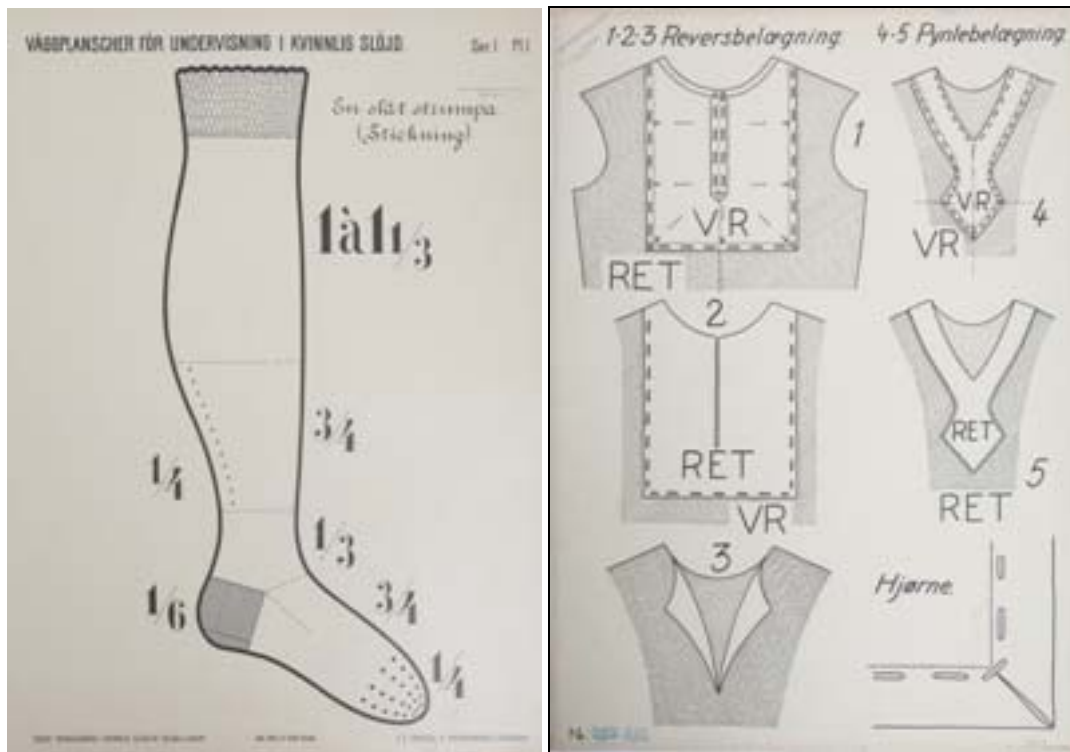
³³ Hansen, Sophie (1912): *Haandarbejdet i Skolen*, s. 6,

Der var krav om, at håndarbejdet ikke måtte vaskes før fremlæggelse. Det skulle vises. Som det så ud, når eleven var færdig med fremstillingen. Det gjaldt om at holde både håndarbejde og sin personlighed propert og pænt.

Metodens fortalere anbefalede at strikketeknik blev demonstreret for klassen med store pinde og tykt garn, som lærerinden holdt op foran eleverne mens hun selv havde ryggen til, så hendes højre og venstre side svarede til elevernes. Den norske lærerinde Marie Rosing udarbejdede et system under delvis inspiration fra det Schallenfeldske System, hvor der også hørte store forklarende tavler til lærerindens instruktion af klassen. Danmarks Pædagogiske Bibliotek. Foto: stig Nielsen.

I de senere tekniker som syning af forskellige typer sting samt stopning og andre reparationsteknikker, var udførelsen mindre taktfast, men det centrale var, at alle tekniker skulle læres af alle, før man gik videre til næste trin. Eleven skulle mestre arbejdet selv.

Kappestrid og faglig stolthed internt og mellem skolerne kunne af og til overtrumfe hensynet til metodens fordring om, at eleven selv skulle udføre alt arbejdet. Nogle lærerinder beskyldte endda hinanden for at hjælpe for meget eller udbedre fejl i elevernes produkter.³⁴ Danmarks Pædagogiske Bibliotek. Foto: Stig Nielsen

Øvestykket før øvestykket

Et fast redskab til undervisningen var øvestykkerne – stofstykker, hvor de forskellige sting og teknikker skulle laves korrekt, før man kunne begynde at strikke eller sy egentlige brugsting.

Ønsket om at øvestykkerne i sig selv skulle være smukke produkter, og ikke kun rene prøveklude, medførte paradoksalt nok, at en manual foreslog, at de sværeste teknikker kunne øves på et særligt stykke stof, *inden* det udførtes på selve

³⁴ Omtales i Kragelund, Minna, i Nielsen, Vagn Oluf, (1996): Skolefag i 100 år. s. 86.

øvelsesstykket – her vandt fokus på det nydelige udstillingsprodukt over fokus på læreprocessen. Kappesstrid og faglig stolthed internt og skolerne imellem kunne også overtrumfe hensynet til metodens fordring om, at eleven selv skulle udføre alt arbejdet. Nogle lærerinder beskyldte endda hinanden for at hjælpe for meget eller udbedre fejl i elevernes produkter.³⁵ Emma Hørup, der var lærerinde på De Forenede Kirkeskoler i København, kritiserede denne fiksering på det pæne og rene produkt, og hun beskrev hvordan det vigtigste ikke var, at garnet var rent, men at børnene havde lært teknikken, fx når en strømpe blev stikket om op til seks gange med det samme garn: ”Enhver kan vist tænke sig hvorledes en sådan Hæl ser ud; den er sortere end Kakkellovnen; men naar jeg har set den mærkelige Tingest efter og fundet den fejlfri, så straalers ansigtet på det lille Menneske af Tilfredshed, og hun og jeg er i grunden lige henrykte over det sorte Uhyre”.³⁶

Lærerindernes professionalisering og generel ligestilling

Faget håndarbejde har i bakspejlet været bedømt negativt – dels på grund af det traditionelle kvindesyn som faget syntes at understøtte, og dels for den rigide metode og kravet om perfektion, hvormed undervisningen blev udført, og som ikke altid huskes med glæde i skoleerindringer fra perioden. Man kan dog også betragte håndarbejdsfaget som et led i lærerindernes professionalisering og i en mere generel ligestillingstendens. Kvindernes monopol på faget medførte, at de blev autoriteter på området. Udviklingen af faget gav de involverede kvinder mulighed for offentligt understøttede studierejser, udvikling af kurser, politisk og filantropisk indflydelse og udgivelse af lærebøger.

³⁵ Omtales i Kragelund, Minna, i Nielsen, Vagn Oluf, (1996): Skolefag i 100 år. s. 86.

³⁶ Hørup: Mm metodisk Haandarbejdsundervisning, Vor Ungdom 1894, s. 525.

Johanne Blom (1859-1937) var aktiv lærerinde. Da kvinderne fik stemmeret til Københavns Borgerrepræsentation i 1908 stillede hun op og blev valgt på en Tværpolitisk Borgerliste. I 1916 udnævntes hun til den nyoprettede stilling som håndarbejdsinspektør for landets folke- og realskoler og siden også gymnasiet.

Lokalpolitikeren Johanne Blom blev i 1916 udnævnt til håndarbejdsinspektør i det nyoprettede undervisningsministerium (Kultusministeriet blev delt i et kirke- og et undervisningsministerium.) Her var hun en af de første kvindelige overordnede embedsmænd. Også en række andre lærerinder fik stor pædagogisk indflydelse fx Emilie West som forfatter til *Veiledning til metodisk Undervisning i kvindeligt Haandarbejde* og Theodora Lang, som oprettede det første forskolelærerindeseminarium i Silkeborg.

To fag for hele livet

Sløjd og håndarbejdes pionerer var ikke i tvivl: skolen skulle ikke kun lære eleverne at læse og regne, men også hjælpe dem til at udnytte deres fulde personlige potentiale. Både for deres egen og for samfundets skyld. Fra at skulle opfylde det fromme krav i Peter Hjorts læsebog, *Den Danske Børneven*, om at gøre de uvidende børn forstandige, blev folkeskolen i begyndelsen af 1900-tallet nu af mange set som den samfundsinstitution, der havde det overordnede ansvar for barnets udvikling til voksent individ og nyttig samfundsborger.

Den udbredte opfattelse omkring århundredskiftet var, at samfundstraditioner var under forandring som følge af industrialisering, ligestilling og urbanisering, og nye fag som sløjd og naturhistorie blev opfattet som nyttige, fordi de kunne udvikle barnets formelle evner, som var særligt vigtige i et moderne samfunds hektiske og

konkurrenceprægede liv. Dertil kom, at en nogle frygtede eller fornemmede, at hjemmenes betydning for opdragelsen var i opløsning.

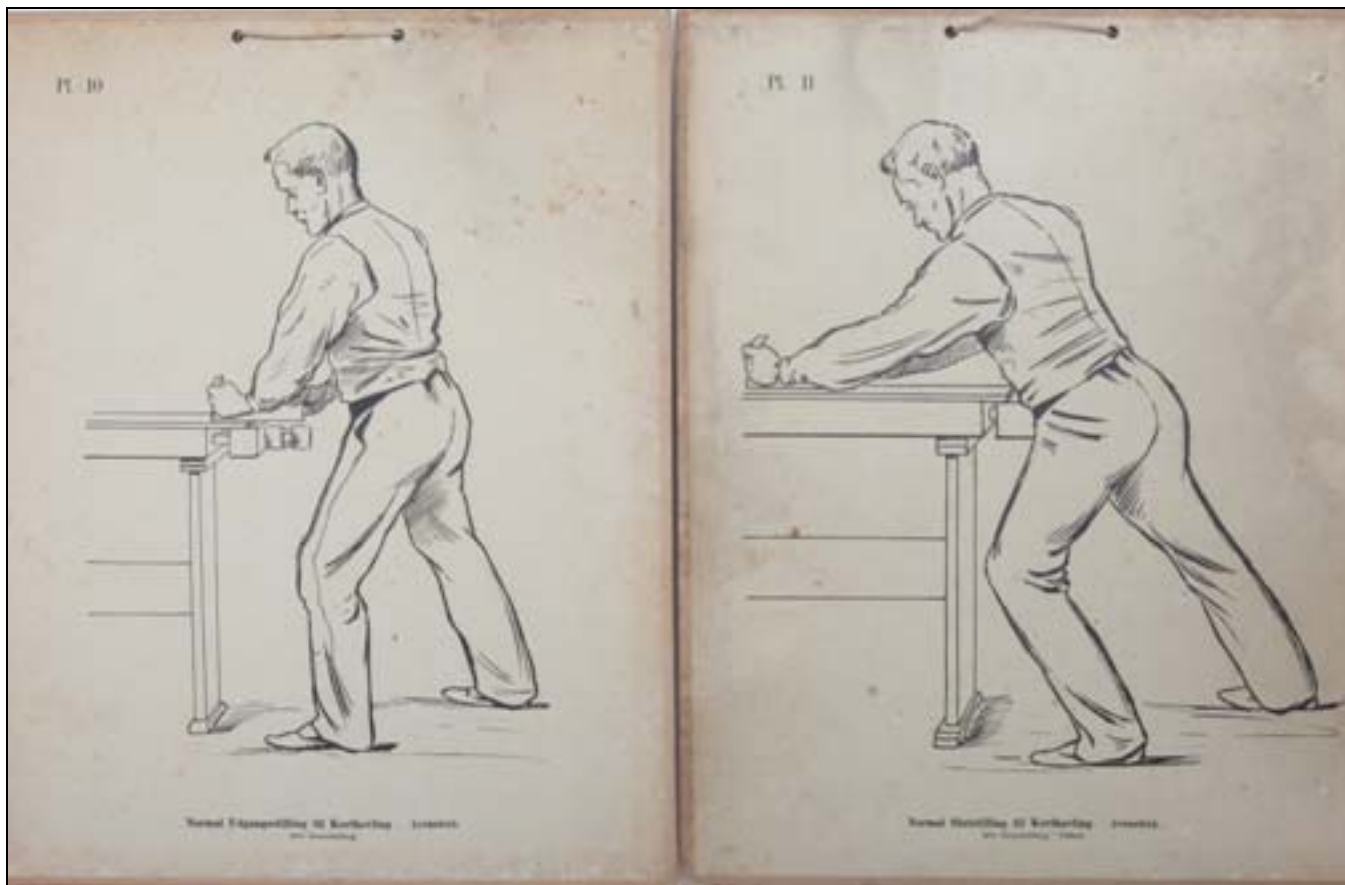
For 100 år siden – og nu

Aksel Mikkelsen formulerede de i 1901 sådan: ”Børneskolen er den af vore moderne Indretninger, Tanken uvilkaarligt dvæler ved, når der skal udrettes et eller andet til Slægtens Forædling. På den dynger man alle sine Krav. Den skal ikke alene lære Børnene at regne og skrive, bibringe dem de vigtigste religiøse og nationale Forestillinger, kendskab til Fortiden, til Naturen, Samfundsindretninger og Love og meget andet, men det kræves ogsaa, at den skal agitere mod Alkohol, Krig o.s.v., og i den seneste Tid, at Børnene her skal lære at lege, drive Sport m.m. Er der end meget urigtigt og misvisende i mange af disse Krav til Almenskolen, så peger de dog i samme Retning, idet Skolen mere og mere foruden den fra Fortiden nedarvede Opgave, at bringe slægten Kundskaber, delvis må overtage selve Opdragelsen, fordi Hjemmet ikke længere kan løse denne Opgave, og fordi ingen anden af vore moderne Institutioner egner sig dertil.”³⁷

I dag siger man det lidt anderledes, men intentionerne bag er de samme. Det fremgår af en pressemeddelelse, som i efteråret 2010 blev udsendt af Danmarks Håndarbejds lærerforening, Danmarks Sløjdlærerforening og Materiel Design i Læreruddannelsen. Her står der bl.a., at ”skolen i dag er så bundet op på boglige fag, at vi glemmer alle de andre sider af elevernes dannelse. Altså at børnene er hele mennesker og ikke kun omvarende bogligt faglige leksika. En vigtig del af denne almene dannelse er netop de praktiske musiske fag, og herunder altså også håndarbejde og sløjd. Disse fag er vigtige ikke kun som håndværksmæssige fag, men også som fag, hvori eleverne lærer at tænke alsidigt, kreativt og problemløsende. Noget, der beviseligt også fremmer elevernes boglige indlæring.”³⁸

³⁷ Allingbjerg, Curt (1986) (1983),): *Sløjd i Danmark 1883-1983* s.63.

³⁸ Danmarks Sløjdlærerforenings hjemmeside, <http://www.sloejd.dk/da-DK/Knuder+og+knaster/Knuder+og+knaster.htm>

Anne Katrine Gjerløff, ph.d. i historie, post.doc. på projektet Dansk Skolehistorie på Institut for Uddannelse og pædagogik, Danmarks Pædagogiske Universitetsskole, Aarhus Universitet.

Thorkild Thejsen, lærer og journalist, exam. pæd., PD, chefredaktør for fagbladet *Folkeskolen* 1987-2010, tt@dlf.org

Kilder: Allingbjerg, Curt (1986): *Sløjd i Danmark 1883-1983* (1983).Fenger, Augusta (1886-87) *Vor Ungdom*. Hørup Emma (1894) i *Vor Ungdom*. Lovtekster og Undervisningsplaner om faget håndarbejde (1982), Danmarks Lærerhøjsko-

le. Fenger, Augusta (1888): *Kort Vejledning i Haandarbejde for de første Skoleaar efter den saakaldte Schallenfeldske Haandarbejdsmetode*, (udgivet anonymt), Hansen, Sophie (1912): *Haandarbejdet i Skolen. Haandbog for Lærerinder*. Langballe, Johanne (1894, 1899 og 1903, *Bog og Naal*. Hilden, Adda (1791-1991(1993)): *Lærerindeuddannelse*, Bind 3 i serien *Dansk Læreruddannelse*. Hilden, Adda (1987): "Da kvinder lærte at lære" i tidsskriftet *Fortid og Nutid*, bind 2, s. 121-50, *Bog og Naal*, januar 1917. Kragelund, Minna (1989): *Opdragende Håndarbejde*, Kragelund, Minna (1990): "Sømmelige piger" i *Fortid og Nutid*, " Kragelund, Minna (1996): "Håndarbejde – fra pertentlighed til problemløsning" i *Skolefag i 100 år* (red. Vagn Oluf Nielsen). Kragelund, Minna: (1986-87): *Opdragende håndarbejde – en analyse af skolehåndarbejder på Kalundborg og Omegns Museum*" i *Arv og Eje*, Kragelund, Minna (1987): "Håndarbejde – et pigefag i drengeskolen" *Uddannelseshistorie*. Larsen, Joakim (1984): *Den danske Skoles Historie*. Mikkelsen (1901): *Den praktiske Opdragelse og Sløjden*. Mikkelsen, Aksel (1887): "Klasseundervisning i Sløjd" fra *Vor Ungdom*, Mikkelsen, Aksel (1885): *Sløjds skolen og dens Forhold til Folkeskolen*, Mikkelsen, Aksel (1886): *Hvad er Sløjd?* Mikkelsen, Aksel (1896): *Arbejdsstillinger*, Mikkelsen, Aksel (1908) *25 Aars Sløjd undervisning i danske Børneskoler* (1908), Nielsen Mogens (1970): *Sløjd. Træk af fagets idehistorie*, Rosing, Marie (1880): *Haandarbejde som skolefag. Vejledning for Lærerinder*, Schurmann, J.: *Historiske Efterretninger om det kongelige Skolelærer-Seminarium i Skaarup i Fyen i Tidsrummet 1803-1853*. Odense 1853. Skaarup Seminarium 1803-1903. Odense 1903. Slomann, Emil (1886): 'Sløjden i Skolen' i *Vor Ungdom*, Thejsen, Thorkild: *Fra degn til professionel* i *Håndbog for Pædagogikfaget*, Gyldendal 2011, København. Trier, Herman (1902): 'Sløjd undervisning' i *Af Dagen og Vejen*. West, Emilie (1902): *Vejledning til metodisk Undervisning i Kvindeligt Haandarbejde*,

Se udsendelsen på folkeskolen.dk:

Fra sløjd og håndarbejde til materiel design i læreruddannelsen

Se også de øvrige fire udsendelser om læreruddannelsen før og nu på dk4 og folkeskolen.dk:

Lærerseminariets betydning for lokalområdet

Et fyrtårn for undervisning, forenings- og kulturliv nedlægges

Læreruddannelse i 208 år

Fra præstegårdsseminarium i Skårup til University College Lillebælt

Se udsendelsen på folkeskolen.dk

Fysik/kemi i læreruddannelsen og skolen

Lærerne lærte fysik og kemi, 100 år før eleverne fik faget i skolen

Idrætsundervisning – fra militærtræning til eliteidræt?

Se udsendelsen på folkeskolen.dk

Læs baggrundsartikler her på folkeskolen.dk under temaet 'Skolebænken, læreruddannelsen':

- **Kan man altid blive lærer?**

Først var de seminarister og seminarieelever, så blev de lærerstuderende. Hvad er forskellen på at være elev og studerende? Af Andreas Rasch-Christensen og Thorkild Thejsen

- **Fra seminarium over CVU til University College**

Først skulle seminarierne uddanne bibelstærke lærere, der forstod at være bønder blandt bønder. Senere skulle de uddanne lærere med metodefrihed. I dag eksisterer seminariet ikke mere som institution, folkeskolelæreren er nu professionsbachelor fra et University College. Af Andreas Rasch-Christensen og Thorkild Thejsen

- **Først var de degne, så blev de lærere**

Læreruddannelsens fag og udviklingen fra kirketjener til professionel lærer. Fra 10-12 timers daglig undervisning til 13 timers ugentlig undervisning. Af Thorkild Thejsen

- **Peter August Wedel, seminariestifter og -forstander**

Han oprettede Skårup Seminarium, der eksisterede i 208 år. I sin tid som forstander uddannede Wedel 400 lærere. Af Thorkild Thejsen

- **Den evangelisk christelige Religion i de danske Skoler. Om biskop Balles lærebog**

Lærebogen fra 1791 blev bogen i læreruddannelsen og i almueskolen. Af Carsten Oxenvad og Thorkild Thejsen

- **De oplyste Skolemænd. Om G.P. Brammers "Didactik og Pædagogik"**

Om og fra den dominerende lærebog om pædagogik og didaktik i sidste halvdel af 1800-tallet. Af Anette Faye Jacobsen og Thorkild Thejsen

- **Om og fra Claudius Wilkens' lærebog "Grundtræk af Pædagogikken"**

Om teori og praksis, om regler for undervisning og om lærerens og læreruddannelsens betydning. Af Tonny Hansen og Thorkild Thejsen

- **Lærereksamen 1806 og 2010**

De første skriftlige opgaver på Skaarup Seminarium og de seneste bacheloropgaver fra Læreruddannelsen Skårup, UC Lillebælt.

- **Riffelskydning og hugning i gymnastik**

Uddrag fra bogen "Haandbog i Gymnastik" 1901. Udarbejdet af Gymnastikkommissionen på opfordring af Kike- og Undervisningsministeriet.

